

Besvärliga saker

Om föremålens egenskaper och museernas mening

Elin von Unge, D-student i etnologi

Skattkista eller skräpkartong?

På vinden stod en låda fylld med skräp. I en dammig skokartong låg nästan alla mina gamla dockskåpsleksaker. De finaste, visste jag, fanns sparade på ett annat ställe. Ändå vet jag att de alla haft en självklar plats och innebörd i dockskåpet även om deras precisa funktioner nu sedan länge var glömda. Nu var de skräp. Varför kunde jag då inte förmå mig att slänga dem? Det var inte dessa föremål från barndomen som jag tyckte bäst om. De var de överblivna, utfyllnaden, det som inte passade in. Jag mindes hur irriterad jag varit när jag plockade ut de omaka grejerna ur dockskåpet. En dag måste jag ha insett att vissa föremål inte passade ihop med de andra. En dag måste en önskan ha börjat gro om ett enhetligt och överensstämmande hem.

Kanske kämpar jag än för att pussla ihop ett hem där allt ”stämmer”. Råmaterial och inspiration hämtar jag från olika tider och perioder i livet. Visst är ärvt eller hemgjort och annat köpt direkt från IKEA. Nu inser jag att den dammiga lådan på vinden var sprängfylld, inte bara med skräp, utan också med skatter i form av känslor: nostalgi och sentimentalitet, men dessutom obehag och irritation. För mig ruvade skräpet på insikten om att det materiella är betydelsefullt, spännande och överraskande. Denna insikt är min utgångspunkt för och ingång till denna artikel. Häri grundar sig mitt personliga intresse för materiell kultur.

Vad är ett museum?

Folklivsforskarna värnade ursprungligen det som ansågs vara genuint och gammalt, inte det nyproducerade. Allmogesamhällets föremål samlades och katalogiserades, för att sedan, efter eventuella utställningar, lagras i museernas magasin. Så småningom började synen förändras på vad som

var värt att spara och vad som kunde kastas. Nuförtiden är det inte bara bondesamhällets material som är av intresse, utan även dagens. Om vi betänker den mängd ting som hela tiden produceras, kan vidden av den uppgift och det ansvar som museerna bär på sina axlar, anas. Museernas magasin växer och i samband med insamling och gallring av tingen dyker en rad intressanta frågeställningar upp. För vem samlar egentligen museerna, vilka föremål är det som finns representerade, hur går gallringen till, vad säger dessa ting om de människor som använde dem och vad säger de om vår samtid?

Personalen på Mölndals museum har på ett direkt sätt tagit tag i dessa frågor, genom att helt enkelt öppna sina magasin för allmänheten som en bestående del av museiverksamheten. Under några veckor i våras vistades jag i museets Öppna magasin för att observera och intervjuva besökarna. Syftet med undersökningen, som resulterade i en D-uppsats i etnologi, var att finna metoder att nå och bevara besökarnas berättelser om föremålen. Som grund för mitt uppsatsarbete ligger, förutom den deltagande observationen, fem längre intervjuer med museibesökare, män och kvinnor, mellan 25 och 80 år gamla. Dock ligger inte fokus i denna artikel i lika hög grad på just det Öppna magasinet, utan jag försöker i stället bredda perspektivet till att inkludera museiverksamhet i stort.

För mig var det första gången jag tillbringade så pass mycket tid på ett museum och jag började fundera på vilken funktion museerna fyller och vilka egenskaper i en utställning som tilltalar mig? Under samtalen med besökarna var det många som ursäktande erkände att museibesöken inte var så frekventa som de själva skulle önska. Av reaktionerna att döma framstod museerna alltmer som en sorts dåligt samvete eller bakläxa. "När barnen var små gick jag oftare" eller "Det blir väl nå't besök om året, mest när jag är ute och reser", var inte helt ovanliga svar. Men är det då bara föräldrar med barn och turister som besöker museer? Vilken plats intar museiverksamhet i dagens Sverige? Är det fråga om plikt eller passion? Vad händer egentligen med ett föremål när det kommer in i ett museisammanhang? Fungerar museernas föremålssamlingar rentav som en sorts bevismaterialsbanker? Är det kanske så att museerna bär på en sanningsstämpel där de likt tullvakter vakar över de föremål som lagras i magasinen?

Utifrån mina erfarenheter från det Öppna magasinet på Mölndals museum vill jag här föra ett vidare resonemang kring den museiverksamhet som berör föremålsfrågor.

Skiftande utställnings- och forskningsideal

Att spara innebär ansvar. Att spara är att göra olika val, att ordna in tingen i ett sammanhang och en begreppsvärld. Även för museerna har dokumentation och föremålsinsamling inneburit, och gör det fortfarande, en rad svåra beslut. Vilka ting skall sparas, hur skall de användas och förvaras, på vilket sätt skall de visas och hur skall de tolkas? För varje ny tid eller epok måste dessa frågor åter ställas. Det finns ingen patentlösning eller facit till det ”rätta” sättet att hantera föremålen. Cecilia Hammarlund-Larsen ger, i antologin *Tumme med tingen*, en historisk tillbakablick på olika metoder och forskningsideal. Hennes resonemang grundar sig på antagandet att skilda insamlingsmetoder och arbetssätt är avhängiga av olika utställnings- och forskningsideal. Frågan blir således vilka ideal och tendenser inom musei- och forskarvärlden, men också hos besökarna, som påverkar utformningen av dagens museer?

Ju äldre desto bättre

De flesta av de museibesökare jag intervjuat i det Öppna magasinet anser att värdet hos föremålen i magasinet till viss del ligger i att de är gamla. Bland de föremål från Öppna magasinet som jag ställde frågor kring vid intervjuerna fanns en *Veckorevyn* (september 2002). Ingen av informanterna verkade egentligen tycka att den hörde hemma på museet. Jag har själv många gånger reagerat på veckotidningarnas publikfriande rubriker. Är det verkligen intressant att samla på dylika exempel? Borde man inte i stället spara tidningar av högre litterärt värde?

Trots att ingen av intervjupersonerna säger sig ha läst tidningen mer ingående har de alla en väldigt bestämd åsikt om den. De vet exakt vad det är för sorts tidning. Själv tycker jag att *Veckorevyn* har en given plats i Öppna magasinet just för att tidskriften helt klart framkallar en rad reflektioner och känslor, oavsett kön eller ålder. Även om reaktionerna inte är positiva är de talande. De berättar om samtida fenomen och samhällsströmningar.

Ofta upphöjs det som är gammalt och genuint och får status, till stor del, men inte enbart, för att det är just gammalt. Därmed inte sagt att det inte finns ett värde i det gamla, men äldre föremål verkar bemötas med inbyggd respekt. De får en självklar mening i sitt tinglyga liv bara genom den tid som passerat.

Det handlar alltså om vad besökaren *förväntar* sig att möta när hon stiger in i museets lokaler. De föremål som placeras i ett museum gör anspråk på att visa en historisk sanning. Det får en mycket större och representativ betydelse än den ursprungliga. Som besökare ser vi på dem på ett annat sätt. De blir till nya ting dels genom sin ålder och dels för att de finns på just ett museum.

Dagens museibesökare förväntar sig att se gamla, annorlunda eller vackra saker, inte de prylar som finns i deras egna hem, de förväntar sig att lära sig något om hur människor ”gjorde förr”.

”Nästnuet”

Inte helt oväntat visade intervjumaterialet också tydligt att äldre museibesökare talade mer om tingen än yngre. De har en rik kunskap om föremålen och hur de brukats, som det är viktigt att dokumentera och föra vidare. En stor del av Öppna magasinets tjusning ligger också i den känsla som föds vid ett igenkännande. Hur skall då de yngre generationerna förhålla sig till föremålen som kommer från en annan tid? Är den yngre generationens plats i sammanhanget endast lyssnarens?

Detta mail damp ner i min inkorg häromdagen. Förtjust läste jag, som annars omedelbart brukar ”deleta” alla kedjebrev.

Tycker du att du fortfarande är ung?

Glöm det! När ni läser detta förstår ni varför... De som tar studenten i år är 19 år och föddes 1984 och: De var 1 år när Carola slog igenom med Främling och vet inte vilka Bröderna Herrey var. Så länge de kan minnas har det varit lag på att man skall ha bilbälte, även i baksätet. Man har alltid kunnat plocka lösgodis själv. Magnus Härenstam leder Jeopardy, och har aldrig varit komiker. Freestyle är en fickbandsspelare, inte en popgrupp. Kebab har alltid funnits i Sverige. Man har alltid kunnat hyra videofilmer. De vet inte att personerna i Melrose Place en gång var mentalt friska. De har aldrig sett fram emot ”Anslagstavlan” och ”Linus på linjen” för då fick man se tecknat på TV. AIDS har alltid funnits i deras begreppsvärld. CD-skivan uppfanns det år de föddes. De har inte druckit Festis ur pyramidformade tetrapack. De kan inte ens ana sig till hur livet skulle vara utan fjärrkontroll. Michael Jackson har alltid varit vit!

Åldern har som sagt, stor inverkan på hur magasinet uppfattas. Genom att, liksom i texten ovan, föremålmässigt knyta an till en sorts "nästan", kan flera generationer hitta självklara ingångar till föremålen.

De företeelser och ting som nämns i texten ringar in en tidsperiod. Men är företeelserna som är beskrivna ovan så okända för dagens 20-åringar som antyds? Har t.ex. inte *Freestyle* släppt en samlingsplatta nyligen och visas det inte ideligen dokumentärer om det svartvita fenomenet Michael Jackson? Hur främmande är mailet för en yngre generation egentligen?

Liksom de saker och händelser som berörs i mailet ovan har många av 1900-talets tidiga företeelser traderats vidare till yngre generationer. Genom film och teve har många unga en sorts andrahandsassociationer. Filmiska eller fotografiska minnen kan inte autentiskt återskapa hur händerna värkte av att hinka upp vatten ur brunnen, eller förändringen i vardagen när varm- och kallvatten blev installerat. Dessa andrahandsminnen säger däremot något om samtiden de är berättade i. De är upplevda och därför lika verkliga som alla erfarenheter är.

Sinnenas minnen

Runt omkring oss i dagens samhälle återskapas historien hela tiden på olika sätt. I antologin *Historien in på livet* (Eriksen, Garnert, Selberg) får vi genom artiklarna följa iscensättningar av, vandringar i och berättelser om det förflutna. Författarna redogör för dagens mångsidiga historiebruk. Det har utvecklats en om fattande turistindustri som bygger på att uppleva det förgångna genom våra sinnen. Med hjälp av äldre föremål bygger vi upp nästan verkliga världar som knyter an till historiska skeden (medeltidsveckan i Visby eller varför inte Jan Guillous "historiska" figur Arn). Det är våra olika sinnen som aktiveras när vi skall "uppleva historien". Vi leker, lyssnar och äter som de gjorde förr, och genom den fysiska rörelsen i rummet reser vi tillbaka i tiden. Människor minns inte bara med hjärnan, utan med hela kroppen. I lukten, ljuden och rörelserna ryms en tyst kunskap som vi ofta är omedvetna om.

Denna form av lärande genom sinnena har under den senaste tiden också vunnit gehör inom museivärlden. Själva *görandet* i Öppna magasin aktiverar nytt berättelsematerial. Genom att uppleva föremålen via sinnena förtingligas historien och blir till verklighet. Beträktandet ger en sorts kunskap, deltagandet en annan.

Museernas ansvar

Ovan har jag försökt bena ut och redogöra för de ideal och föreställningar som präglar både museiverksamhet samt museibesökare. Det som framstår tydligast är att museerna i dag är direkt förknippade med det gamla och genuina. De förväntas utbilda och informera om historien. De föremål som samlas här vittnar om en sorts ”historisk sanning”. Därför förväntas också de som är äldre berätta och associera mer till tingen än de yngre generationerna. *Åldern* har alltså en avgörande inverkan på hur museerna uppfattas, vilka föremål som insamlas och vilka besökare som faktiskt kommer hit.

En övergripande samhällstrend som till viss del återfinns i museivärlden är dagens mångsidiga historiebruk. Genom s.k. historieland eller via teve och tidningar, film och teater återvänder vi till olika historiska skeden. Museiverksamhet manar allt oftare besökaren till lärande genom *upplevelse*.

Är då gränsdragningar mellan olika generationer motiverade? Och vilket ansvar har museerna att sätta nya gränser i förhållande till den ökande upplevelseindustrin?

En bred tolkningsnivå

De föremål som finns samlade i museernas magasin vittnar alltså om en kulturell kontext och ett historiskt sammanhang. Det är ett betydelsefullt tidsdokument färdigt att tolkas. Vi kan och bör inte ändra på det vi redan samlat in, den tid som varit, men vi kan nyansera det sätt varpå vi betraktar det förflutna. Vi kan skapa bättre eller sämre förutsättningar för olika grupper och typer av människor att ta del av museernas magasin. Det är därför viktigt att göra besökarna medvetna om att *alla människor* inverkar på och påverkas av tingen så att inte bara vissa generationer och grupper i samhället får tillfälle att berätta. Att öppna magasinerna är det första steget. Att skapa en bred tolkningsnivå är nästa. På så vis kanske föremålen berör fler än dem som de facto använt dem.

Kulturarvspolitik – att omplacera gränser

Liksom den inledande beskrivningen av mina leksaker från vinden, är inte heller förhållandet till föremålen i Öppna magasinet helt okomplicerat. Att påverka vilka människor som får möjlighet att tala om tingen kan betecknas som kulturarvspolitik, vilket hjälper oss att förstå betydelsen av

och allvaret i kulturarvsarbete. Museernas arbete handlar egentligen om att utmana och införa gamla och nya gränser. I förlängningen innebär själva berättandet om vardagens föremål inte bara ett personligt ställningstagande utan också en politisk akt eftersom de människor som får möjlighet att berätta också får en möjlighet att påverka historieskrivningen.

Kanske handlar museibesök för många i dag mer om plikt än passion. Om så är fallet kan jag varken bevisa eller motbevisa här. Däremot kan jag utifrån mina iakttagelser konstatera att om gränsen mellan dåtid och "nästnu" tänjs kommer ett större utrymme för oliktankande och mångfald att skapas. Museerna har också en skyldighet att *nyansera upplevelsen*, som inte nödvändigtvis författaren eller producenten har. Föremålen i museernas magasin består både av besvärliga saker och befriande ting. Alltså ligger ansvaret och styrkan i museiverksamhet i förmågan att få besökarna att *reflektera* över sina upplevelser. På så vis föds ny förståelse och insikt om det föränderliga och det bestående i allt mänskligt kulturskapande.

